

HAZAI KÉRDŐÍV ADAPTÁCIÓK

Ez a különszám egyéni különbségeket mérő kérdőívek magyar adaptációját tartalmazza. Ha őszinték vagyunk magunkhoz, akkor elmondható, hogy a kérdőívek adaptációjánál nagyon sok érdekesebb munka van a pszichológiát kutatók számára. Ha pedig az olvasó oldaláról nézzük, akkor ugyancsak elég kevés olyan ember van, aki szívesen böngészi a tanulmányok táblázatában szereplő leíró statisztikákat vagy keresztöltéseket. Ennél lényegesen többen vannak azok, akik a kérdőíveket inkább használni szeretnék. A különszám elsődleges célja az, hogy olyan megbízható pszichológiai kérdőíveket mutassanak be a pszichológushallgatók és szakemberek számára, amelyek a pszichológiai kutatásban és a gyakorlatban egyaránt jól használhatóak.

Részemről (OG) a különszám elsősorban a Szegedi Pszichológiai Intézetben töltött éveknél állít emléket. A kutatásokat szegedi diákokkal végeztük. A munka azonban elsősorban annak köszönhető, hogy 2006 és 2012 között dolgoztam Szegeden egy nagyon inspiráló közösségben, amelynek a diákokkal és a kollégáimmal együtt részese lehettem. Érdekes módon azok, akik a legfőbb inspirációt adták, egyáltalán nem foglalkoztak sem kérdőívekkel, sem egyéni különbségekkel. Mégis mellettük sikerült kibontakoztatni egy olyan kutatási vonalat, amelyhez számomra úgy tűnt, hogy szívesen csatlakoztak a diákok. Ennek köszönhető az is, hogy a jelen kötetben a kutatások egy jelentős részét diákokkal együtt végeztük. Nekik ezúton is szeretném megköszönni a közös munkát.

A fentieknek köszönhető az is, hogy a kérdőívek egy része olyan témákról szól, amelyeket a diákok választottak, egy másik része pedig nem. A Szokol Zsófiával és Mácsai Villóval írt munka ötlete egy szociálpszichológia előadás után jött. A higginsi szelf-diszkrepanciát mérő kérdőívek egy újabb generációs változatáról van szó (Hardin és Lakin, 2009). Ez a kézirat valójában első lépésnek felel meg azon az úton, hogy egy igazán jól használható szelf-diszkrepanciákat mérő eszköz jöjjön létre. Kell még rajta dolgozni, amire bátorítanánk is a témával foglalkozni kívánó diákokat, oktatókat és kutatókat. Nagyon köszönjük a lektorok áldozatos és részletekbe menő munkáját. Reményeink szerint ez az első

lépés ösztönözni fog másokat is arra, hogy egy érvényes, megbízható, ám viszonylag könnyedén felvehető szelf-diszkrepanciákat mérő kérdőívet lehessen kidolgozni.

A Bognár Judittal és Büki Noémivel írt tanulmány elsősorban annak volt köszönhető, hogy szerettünk volna egy olyan kérdőívet adaptálni, ami megfelelően tudja megragadni mind az intuitív, mind a racionális gondolkodási stílust. Így született meg Pacini és Epstein (1999) Megérzés-Ésszerűség Leltárának magyar verziója. A kérdőív faktorstruktúráját viszonylag alaposan áttekintettük, próbáltunk olyan modelleket is letesztelni, amelyek teoretikusan igazolhatóak, és amelyeket korábban nem próbáltak még. Mindemellett azt is feltártuk, hogy akik képesek mind intuitívan, mind racionálisan gondolkodni, azok jól tudják a különféle helyzetekhez illeszteni a kontrollsztintjüket, tehát ego-rugalmasak. Feltételezhetően ez a tanulmány segítséget nyújthat az implicit tanulással kapcsolatos kutatások egyéni különbségeinek feltárásában, de talán a döntéshozatallal kapcsolatos egyéni különbségek mérése során is segítséget nyújt.

Technikai okokból, de egy számmal korábban jelent meg az Urbán Gáborral, Kerepes Leilával és Jánvári Miriammal írt cikk is, amely a teljesítés-célokat méri egy Elliot, Murayama és Pekrun (2011) teoretikus keretét felhasználva. Talán azért lehet hasznos ez a kérdőív, mert magyarul nem túl sok olyan mérőeszköz áll rendelkezésre, amely képes a kurzus-specifikus motivációkat vagy teljesítés-célokat mérni. Reményeink szerint a 3X2 teljesítés-cél kérdőívet haszonnal forgatják az egyetemi oktatók és a felsőoktatást kutatók is.

A Rosenberg Önbecsülés Skála (Rózsa Sándor és Komlósi Annamária) kiváló példája azoknak a jól bevált és széles körben használt hazai módszereknek, melyeket gyakran alkalmazunk, de pszichometriai dokumentációjuk hiányos, sokszor még a mérőeszköz fordítóját sem ismerjük. A jelen kötetben bemutatásra kerülő részletes pszichometriai jellemzők egyrészt ezt a hiányt igyekeznek pótolni, de az Önbecsülés Skála pozitívan és negatívan megfogalmazott tételeinek sajátos működését szemléltetve szeretnénk, ha a számítógép monitorja előtt szocializálódott fiatal kutatók is láthatnák, hogy egy egyszerű papír-ceruza teszt esetében, az önjellemzés és a kitöltési helyzet befolyásoló hatása mellett, milyen más egyéb torzító források is érvényesülnek.

Az általános jól-léttel foglalkozó kutatások – a mentális, az érzelmi és testi összetevők mellett – az utóbbi időben kiemelten foglalkoznak a vallásosság és spiritualitás szerepével is. A széles szakmai konszenzus alapján kidolgozott *Vallásosság és spiritualitás multidimenzionális vizsgálata* elnevezésű tesztbatteria bemutatásával és az adaptáció első lépéseivel (Farkas Lajos, Kő Natasa, Surányi Zsuzsanna, Rózsa Sándor) reményeink szerint sikerül egy olyan jól használható és megbízható módszert a hazai szakemberek kezébe adni, ami a terület további kutatásait inspirálhatja.

Az előszó második felében szeretnénk bemutatni néhány gondolatot, amelyeket próbáltunk szem előtt tartani a különszám összeállításakor. Ezek elsősorban tanácsok lennének azoknak a szakembereknek és diákoknak, akik a jövőben hasonló munkát szeretnének **kívánnak** végezni. Elsősorban nem a tankönyvekben megjelenő leírásokra szeretnénk ~~itt támaszkodni~~ támaszkodunk, hanem eddigi tapasztalatainkat összegezzük. Néhány sokszor feltett kérdés mentén ~~szeretnénk~~ **igyekszünk** felvázolni az adaptáció egyes pontjai kapcsán felmerülő dilemmákat és ezek lehetséges megoldásait.

Most készítek egy új kérdőívet, vagy inkább adaptáljak egyet?

Viszonylag kevés olyan terület van, amelyre nincs valamiféle specifikus kérdőív. Érdekes alaposan körüljárni a szakirodalmat és megvizsgálni azt, hogy mi a felhozatal, mielőtt elkezdünk egy saját kérdőívet gyártani. Azért is érdemes a szakirodalmat alaposan feltárni, mert sokkal kevesebb időt igényel egy adaptáció, mint egy új kérdőív előállítás. Ez utóbbi esetén a kvalitatív munkák (interjúk, szóasszociációk) mellett a tételek megalkotása, bemérése és szelekciója általában annyi munkát visz el, mint egy adaptációs anyag fordítása, adatfelvétele és a kézirat első verziójának megírása együttesen. Emellett a tesztfejlesztésben való tapasztalatlanság, vagy a mérni kívánt terület beható pszichológiai ismeretei nélkül az a kérdéssor, ami kipattan a fejünkéből, sok esetben nem biztos, hogy jó. Szóval az első tanács: nézzünk szét a rendelkezésre álló hazai mérőeszközök között, majd ha nem találtunk megfelelőt, keressünk olyan skálákat, amit potenciálisan tudunk adaptálni.

Milyen kérdőívet adaptáljak?

Amikor elkezdjük a keresést, a Google Scholar a barátunk. Általában egy terület kapcsán számos kérdőív áll rendelkezésre. Érdekes olyan kérdőívet választani, amely lektorált folyóiratban jelent meg, nem túl régen (3-8 éve), és viszonylag sokan idézik. Az, hogy lektorált folyóiratban jelent meg, valószínűsíti, hogy több szakértő is átgondolta, hogy a kérdőív megfelel-e különféle kritériumoknak. Ha a kérdőív nem túlságosan régi, akkor nagyobb a valószínűsége, hogy az újabb, általában szigorúbb módszertani kritériumoknak kellett megfelelnie, mint az évtizedekkel korábbi társainak. Mindemellett, ha a kérdőívet többen kipróbálták már, akkor viszonylag sok tapasztalat halmozódott fel annak erősségeivel és gyengeségeivel kapcsolatban. A viszonylag új és reményteli kérdőíveknél (Hardin és Lakin, 2009 adaptációja) még nem feltétlenül derül ki, hogy milyen problémákkal kell számolni a használat során. Még egy apróság: minél újabb a kérdőív, annál valószínűbb, hogy élnek és dolgoznak a szerzők, akik tudják engedélyezni a kérdőív adaptációját.

Engem nem pont ez érdekel, átalakítsam vagy kiegészítsem?

Gyakran előfordul, hogy szeretnénk átalakítani a kérdőívet az általunk vizsgált témának megfelelően. Ekkor, ha lehetséges, érdemes megtartani az alapkérdőívet és azt kiegészíteni az általunk vizsgálandó dimenziókkal. Ez a későbbiekben azért lehet fontos, mert ha különféle kultúrák közötti összehasonlításokat akarunk végezni, akkor nagyon hasznos, ha megvan az alap tételszett is. Ezt természetesen ki lehet egészíteni. Például Zimbardo és Boyd 1999-es Időperspektíva leltára kapcsán így született számos kiegészítő faktor: transzcendentális jövő, jövő pozitív, kiterjesztett jelen faktorok. Az is egy lehetséges stratégia ilyenkor, hogy több korábbi specifikus kérdőívet vonunk össze egy nagyobbá, és annak vizsgáljuk meg a faktorszerkezetét.

Írnom kell-e a szerzőknek?

Igen. Írni kell a levelező szerzőnek. Számos esetben csak a harmadik vagy ötödik emailre reagálnak a szerzők. Ebben a levélben fontos megfogalmazni, hogy mi a kutatás célja (először azt, hogy tudományos-e vagy sem), azt, hogy profitorientált vagy sem. Érdekes felajánlani, hogy elküldjük a lefordított verziót, illetve az adatokat, ha szeretnék felhasználni valamilyen

későbbi kutatásukhoz. Ha át akarjuk alakítani a kérdőívet, illetve ki akarjuk egészíteni azt, akkor írjuk meg a szerzőknek, lehet, hogy mások is dolgoznak már ezen, de még nem született meg ebből a publikáció.

Hogyan fordítsam le?

A fordítás az egyik legkényesebb része a munkának. Tapasztalataink szerint ezt szeretik a legjobban elhanyagolni a kollégák. Minél több független angolról-magyarra (általában angolul vannak a kérdőívek, ha nem, akkor érdemes a nyelvi intézetekben érdeklődni fordítók iránt) fordítást érdemes végezni. A fordítók esetében nagyon jó, ha kétnyelvűek, és nagyon hasznos, ha pszichológusok vagy pszichológushallgatók, akik ismerik a kérdőíveket. Bár az is nagyon hasznos tud lenni, ha az egyikőjük beavatott fordító, a másik pedig egyáltalán nem ért a témához (ugyanaz a visszafordításnál is). A több fordítás kapcsán érdemes konszenzusra jutni, ahol figyelembe kell venni azt, hogy lehetőleg legyen könnyen feldolgozható és magyaros a tétel. Ezt úgy érdemes csinálni, hogy a fordítók legyenek együtt a kutatókkal és együtt beszéljék meg a végleges megoldást. A fordítónak érdemes jegyzeteket készítenie a problémás tételekről és azt később megbeszélni a többiekkel. Erre érdemes időt szánni, mivel egy rossz nyelvi adaptációval rengeteg munka mehet veszendőbe. Fontos szem előtt tartani, hogy a fordítás során a pszichológiai tartalom lehető legadekvátabb megragadása a lényeg. Azonban minél inkább elmegyünk ebbe az irányba, annál több anomáliánk lesz a visszafordítások során. Ebben az esetben a visszafordítások könnyen eltávolodnak az eredeti verziótól és a nemzetközi összehasonlításoknál, amikor bekérik a visszafordításokat, akkor ez okozhat problémákat... Minél több visszafordítást érdemes alkalmazni. Azokon a tételeken érdemes elidőzni, ahol mindkét (vagy minden) visszafordítás eltérést mutat az eredetitől. A fordítás azért kulcsfontosságú, mert ha adaptálunk egy kérdőívet és gyűlnek az adatok, akkor az elemzések egyre finomodni fognak, ahol a kevésbé jó fordítások miatt egyre nagyobb problémák jelenhetnek meg például az invarianciákkal.

Hogyan elemezzek?

A jelen kötet tanulmányainak elkészítésénél mintegy edukatív jelleggel igyekeztünk bemutatni a pszichometriai elemzések főbb lépéseit és szempontjait. Próbáltunk többféle közelítést (klasszikus és modern tesztelméleti eljárások: pl. feltáró és megerősítő faktorelemzés, tétel-válasz elmélet) is szemléltetni, jelezve a módszerek alkalmazásának feltételeit, előnyeit és korlátait. A tanulmányok olvasásakor talán kirajzolódik, hogy a mérőeszköz adaptáció igen összetett és sokféle kompetenciát igénylő vállalkozás. A pszichológiai mérés módszertani ismeretei mellett fontos, hogy a felmért terület pszichológiájával és ennek gyakorlati aspektusaival, illetve magával a nyelvi és kulturális adaptáció során felmerülő kérdésekkel is tisztában legyünk. Láthatjuk, hogy megfelelő statisztikai ismeretek nélkül szintén nehéz színvonalas kérdőív adaptációt készíteni. Úgy gondoljuk, hogy egy mérőeszköz adaptációja igazi csapatmunka, melyben a rendelkezésre álló kompetenciáinkat próbáljuk az adaptáció sikerének szolgálatába állítani.

A lelki jelenségek megismerése és kutatása nem könnyű feladat, de a pszichológus eszköztárában lévő módszerek segíthetnek a lelki folyamatok feltárásában és megértésében. Nem szabad azonban megfeledkeznünk arról, hogy gyakran a legjobb és legmegbízhatóbb mérőeszközzel szerzett eredmények sem érnek semmit, mert ami igazán számít, hogy kinek a kezében van és hogyan használja a módszert, miként értelmezi a kapott eredményeket.

Köszönetnyilvánítás

Végül szeretnénk megköszönni a szerkesztőség segítségét is. Ehmann Bea főszerkesztő türelemmel és gondoskodással állt ehhez a különszámhoz egészen a kezdetektől fogva. Gaál Zsófia, Honbolygó Ferenc és Pólya Tibor szerkesztők pedig minden esetben hatékonyan intézték a kéziratokkal kapcsolatos munkákat. Külön köszönet Vitéz Klárinak és Pressing Zsuzsinak azért, hogy segítettek cikk formátumba hozni a kéziratokat.

Orosz Gábor – Rózsa Sándor

Elliot, A. J., Murayama, K., Pekrun, R. (2011): A 3×2 achievement goal model. *Journal of Educational Psychology*, 103(3), 632.

Hardin, E. E., Lakin, J. L. (2009): The Integrated Self-discrepancy Index: A reliable and Valid Measure of Self-discrepancies. *Journal of Personality Assessment*, 91(3), 245-253.

Pacini, R., Epstein, S. (1999): The relation of rational and experiential information processing styles to personality, basic beliefs, and the ratio-bias phenomenon. *Journal of Personality and Social Psychology*, 76(6), 972-987.